

אתיקה בתכנון, או: מה ניתן ללמוד מתוכניות אב לגדה המערבית ולרצועת עזה משנת 1967 שלא מומשו?

שירה וילקוף

תקציר

מאמר זה מציג פרק נשכח בהיסטוריה התכנונית של רצועת עזה. המאמר סוקר שתי תוכניות אב לא ממומשות לגדה המערבית ורצועת עזה שנהגו בקיץ 1967, ועומד על ההבדלים הרעיוניים ביניהן, משמעויותיהן האתיות והשאלות שהן מותירות פתוחות עד היום. תוכניות אלה גובשו על ידי שניים מבכירי המתכננים דאז: אליעזר ברוצקוס, הממונה על התכנון הארצי במשרד הפנים, ורענן ויץ, ראש מחלקת ההתיישבות בסוכנות היהודית. בעוד ברוצקוס חזה עתיד עירוני-תעשייתי המבוסס על מערך עירוני קומפקטי, ויץ ביקש להעתיק את רוב אוכלוסיית הפליטים לאזור אל-עריש ולפתח שם מערך חקלאי-כפרי נרחב הנשען על מפעלי השקיה מסיביים. על אף השוני ביניהן, שתי התוכניות מייצגות נקודות כשל ועיוורון בהבנת היחסים שבין המומחיות המקצועית ליסודותיה האתיים והרעיוניים. על רקע ההצעות השונות לתכנון עזה כיום, תוכניות גנוזות אלו והסוגיות עמן התמודדו אנשי המקצוע רלוונטיות מתמיד.

מילות מפתח

ישראל היסטוריה תכנונית
תכנון רצועת עזה
תכנון הגדה המערבית
הכיבוש הישראלי

וילקוף, ש'. (2025). אתיקה בתכנון, או: מה ניתן ללמוד מתוכניות אב לגדה המערבית ולרצועת עזה משנת 1967 שלא מומשו?. תכנון, 22 (2).

רקע

דילמות חדשות, לא נודעות למדינה הצעירה. עד כה, מעט ידוע על הפרק הזה בהיסטוריה התכנונית הישראלית, ועל האופן בו התמודדו המתכננים עם שאלות תכנון ופיתוח פיסית תחת שליטה צבאית ועבור אוכלוסיה שהיא בחזקת נתינים ולא אזרחים. טפח מהאופן בו התמודדו בימים הראשונים נחשף בסיפור הבא, סיפור המותיר שאלות נוקבות פתוחות ומדממות עד ימינו.

ראשיתם של רעיונות תכנוניים בשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה

בקיץ 1967 שימשו אליעזר ברוצקוס, כממונה על התכנון הארצי במנהל התכנון במשרד הפנים, ורענן ויץ – כראש מחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית. כל אחד מהם, בנפרד וללא קשר, הגה תכנית אב לשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה, שזה עתה נכבשו. שתי התכניות ביקשו, כל אחת בדרכה, לפתור את סוגיית הפליטים הפלסטינים על ידי ארגון מחדש של החברה והכלכלה בעזרת כלי התכנון המודרניים. כל אחד על פי תפיסת עולמו התכנונית – אליעזר ברוצקוס ראה בעיני רוחו חברה מודרנית המבוססת על מערך עירוני קומפקטי, תעשייה מפותחת וקשרי מסחר אזוריים וביקש להנחיל תפיסה זו גם לטריטוריות אשר זה אך נוספו. רענן ויץ לעומתו שהיה נטוע בהשקפת עולם שדגלה בהתיישבות

בשנת 1965 חוקקה ישראל את חוק התכנון והבניה.¹ בכך עברה מערכת התכנון ממגנן של 'פקודות' (ordinance) שעוצב תחת השלטון הבריטי האימפריאלי אל חקיקה ריבונית עצמאית. החוק ביטא את הקשר המובנה בין מושג האזרחות המודרני למקצוע התכנון, והציב את פרקטיקת התכנון כחלק בלתי נפרד מהחוויה החברתית שבין המדינה לאזרח (Mazza, 2016). בבסיס מושג האזרחות עומדת מחויבותה של המדינה לדאוג לזכויות היסוד של הפרט, כבוד האדם, שלומו, חירותו והזכות לשוויון; מטרתו של התכנון הפיסי לתרגם עקרונות מופשטים אלה למציאות קונקרטית במרחב, ובכך להעניק את התנאים הדרושים להגשמת יעדים אלה. אולם, המלחמה שפרצה בקיץ 1967, שנתיים בלבד לאחר חקיקת החוק, טרפה את הקלפים. בתוך שישה ימים בלבד, שילשה ישראל את שטחה והכפיפה למרותה אוכלוסייה של למעלה ממיליון איש בשטחי סיני, הגדה המערבית ורמת הגולן. בשטחים אלה התגבשה במהירות מערכת תכנון הכפופה למנגנון הממשל הצבאי (גזית, 2017). מערכת זו היתה שזורת במידה רבה במקבילתה שזה עתה נוסדה. היא אימצה את המודל ההירארכי של מערכת התכנון, את הפרקטיקות והשפה התכנונית, וכללה, לצד אנשי צבא, גם מתכננים אזרחיים (Alexander, 2010; Bimkom, 2008). בכך, פרמה מערכת התכנון בשטחים את הקשר בין מושג האזרחות ותחולת התכנון אשר עליו עמד המחוקק, והציבה

האוכלוסייה (תכנון פיסלי לישראל - 'תוכנית שרון') ולהקמת עיירות הפיתוח, מפעל ההתיישבות שעיצב את דמותה של המדינה (Wilkof, 2022). בשנת 1967 היה ברוצקוס בשלהי הקריירה המפוארת שלו. בהיותו אדם נמרץ בעל חושים חדים, זיהה את הרגע ההיסטורי והנפיק במהלך חודש יולי 1967 מסמך תכנוני בשם "שקולים תכנוניים ראשוניים לגדה המערבית ורצועת עזה" (ברוצקוס ואוריון, 1967). חודש לאחר מכן, הוציא רענן ויץ, המנהל הכל-יכול של אגף ההתיישבות בסוכנות היהודית, תכנית משלו לאותם שטחים (ויץ, 1967). שני עשורים לפני כן, התמקמו שניהם בעמדות מקצועיות דומות: ברוצקוס באגף התכנון שהוביל את המהפך העירוני של עיירות הפיתוח, בעוד ויץ, במחלקת ההתיישבות בסוכנות, חתר תחת החזון העירוני ונעץ סיכות בבולון העירוניות בשיטת 'הדונם פה עז שם', כשהקים בתקופת השיא יישוב חדש כל שלושה ימים. התחרות המקצועית היתה כה עזה, עד שויץ כינה את הערים החדשות כ'the enemy's territory'. הפיוס הגדול התרחש סביב התכנון של חבל לכיש וקריית גת במרכזו במחצית שנות החמישים.

בקיץ 1967, התבסס ברוצקוס על שלוש הנחות יסוד: ישראל תשאר לשלוט בשטחים לפרק זמן של עשור לפחות (במעין קטיגורית זמני-קבוע); בשטחים תתקיים אוטונומיה שטיבה וסמכויותיה לא פורטו; לא תהיה בשטחים הכבושים התיישבות יהודית. בהתבסס על אלה, הגה ברוצקוס תכנית אב כוללת לפיתוח ל-10 שנים עבור האוכלוסייה המשוערת של 740,000 תושבי הגדה המערבית ורצועת עזה לשנת 1977 (איור 1). את המפתח לפתרון משבר הפליטים הפלסטינים ראה ברוצקוס בהפיכת הפליטים לכח עבודה תעשייתי, במסגרת תהליכי תיעוש ומודרניזציה שתעבור החברה הפלסטינית. ברוח קנסיאנית, קרא להשקעה ראשונית ממשלתית בפיתוח תעשייתי. מחנות הפליטים יתמוססו ואוכלוסייתן תתפזר על ידי הגירה החוצה לערים התעשייתיות או הפיכתן לפרברים בסמוך למוקדי התעסוקה. תמונת עתיד זו היתה כרוכה בשינוי דרמטי במדרג העירוני: מרכזים דתיים, תרבותיים וכלכליים בני מאות בשנים, כגון חברון ובית-לחם תאבדנה ממעמדן, בעוד ערי התעשייה המתוכננות - קלקיליה, טולכרם, ג'נין ויריחו - יגדלו באופן משמעותי (איור 1), ראמאללה - ולא העיר הגדולה ביותר, שכם - יועדה למרכז המנהלי-ממשלתי של הגדה, בשל אוכלוסייתה הנוצרית, שהתאפיינה, לדבריו, ב"רמה תרבותית וחינוכית ניכרת [...] ובמידת לאומנות נמוכה מזו של מקומות אחרים". מרכיב מרכזי נוסף בתכניתו של ברוצקוס היה מערך האזורים המוגנים, שכלל שתי קטגוריות של שימור טבע: "נופים טבעיים" - עבור המערכות האקולוגיות הרגישות של מדבר יהודה ובקעת הירדן, ו"נופים מסורתיים" - עבור נופי החקלאות ההררית שסבבו את הערים ההיסטוריות, זאת בדומה אולי להפרדה בין שמורות הטבע והגנים לאומיים שעוגנה בחוק הישראלי בשנת 1963, ובין

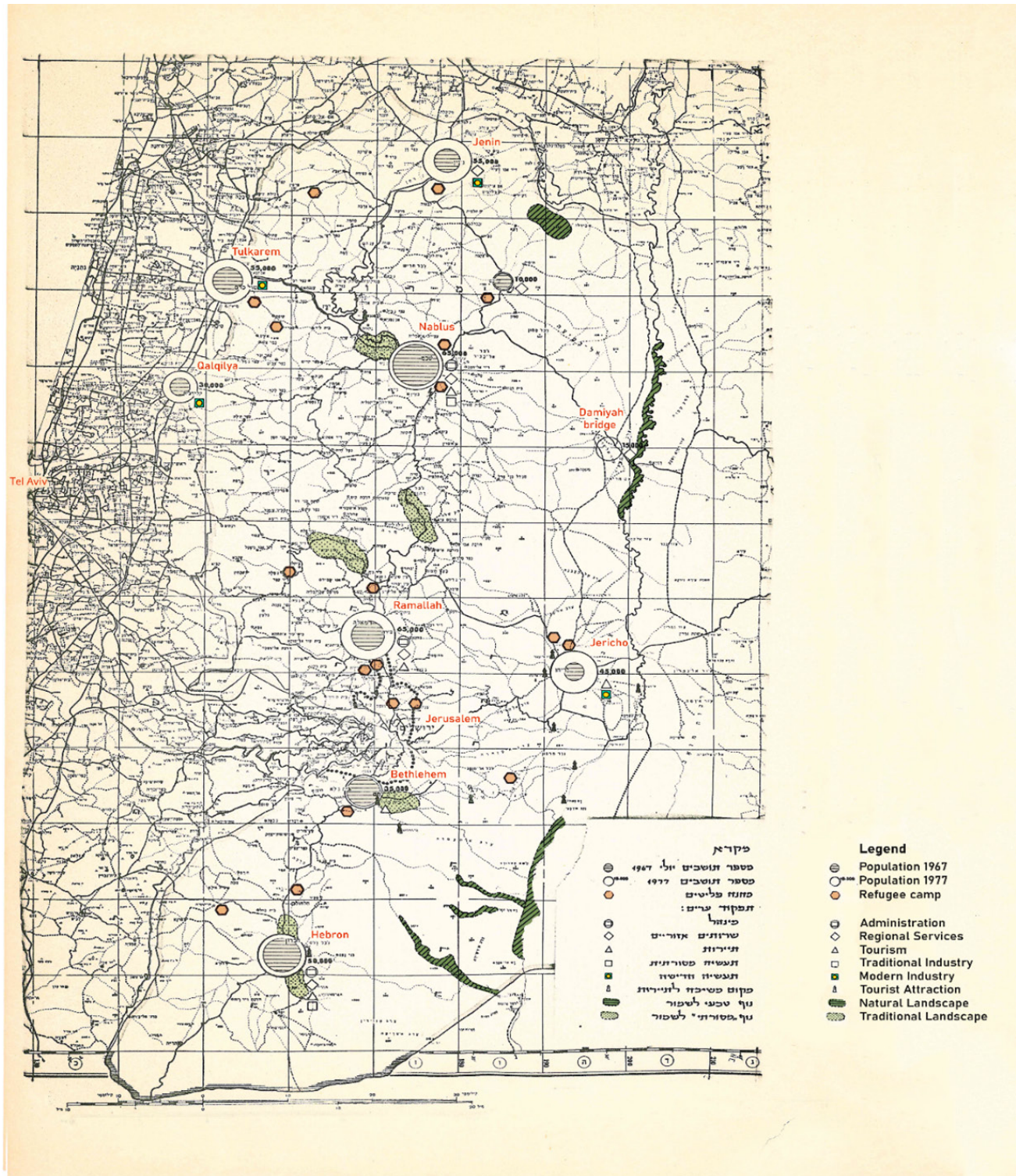
חקלאית-כפרית, ביקש - על פי השקפת עולמו והנסיון שהצטבר בישראל הצעירה - להעביר את רוב אוכלוסיית הפליטים לאזור אל-עריש, ולפתח שם מערך חקלאי נרחב המבוסס על מפעלי מים והשקיה מסיביים.

לא היו אלה התכניות הראשונות שקישרו בין רעיון הפיתוח הכלכלי לסוגיית הפליטות הפלסטיניות, אלא חוליה נוספת בשרשרת ארוכה שנפרשה מהתכניות הראשונות של אונר"א (סוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם לפליטי פלסטין במזרח הקרוב; UNRWA) בשנות החמישים של המאה הקודמת ועד ימינו אנו, למן רעיון "הריבירה" של טראמפ וההצעות השונות ליום שאחרי השבעה באוקטובר. אמנם התכניות אחרי של שנת 1967 לא התממשו, אולם הדילמות, הנחות היסוד הנורמטיביות, והאופן בו תפסו המתכננים בעיני רוחם את הקשר בין מודרניזציה, המתכנן-שליט ומושאי תכנונו נותרו רלבנטיות מתמיד. בפרט, מעלה אפיזודה נשכחת זו אחת השאלות הבוערות ביותר, אשר ציבור המתכננים נוטה להדחיק: הקשר בין ההווייה הפוליטית, המסתתרת תמיד מאחורי מעשה התכנון, לכלים ולשפה המקצועיים. האמנם ניתן להפריד ביניהם? ומהם המחירים המוסריים של תכנון שנכפה ללא רצון ודעת הציבור. במאמר אשרטט את קווי המתאר של החזון השונה של כל אחד מן המתכננים, ואת האופן בו תכניות אלה, כ'דרכים לא ממומשות' (roads not taken) - המהוות לכשעצמן סוגה היסטורית מרתקת במיוחד - מאפשרות להציע לנו המתכננים פרספקטיבה נוספת על המתרחש נוכח עינינו - כאן ועכשיו.

שתי תפיסות רעיוניות

אליעזר ברוצקוס (1907-1987) - אחד מאבות התכנון הישראלי, ואולי האישיות שהיא הסוד השמור הידוע ביותר בקרב חוגי המתכננים, דמות מפתח שטרם זכתה להכרה ההיסטורית הראויה לה (צעד ראשון בכיוון הינו ערך היוקפידיה המקיף אודותיו). ברוצקוס נולד למשפחה ציונית בסנט פטרסבורג, ולמד הנדסה אזרחית באוניברסיטה הטכנית בברלין (המשפחה גורשה לברלין בטיהורים הלניניסטיים בשל התנגדותו הציבורית של אביו למשטר הסובייטי: צעד זה, מעיד ברוצקוס בדיעבד, הציל את חייהם). לאחר עליית הנאצים לשלטון, היגר ברוצקוס לפלסטינה ופצח בקריירה של מתכנן ציבורי עד לפרישתו (אין לבלבלו עם אחיו האדריכל הירושלמי, דוד אנטול ברוצקוס). ברוצקוס היה מראשוני הקולות ביישוב היהודי שזיהו את עתידו בהתיישבות עירונית רחבת-היקף, וקרא פומבית להשקיע בפיתוח עירוני על פני המודל החקלאי-חלוצי. בשנת 1938, כתגובה ל'תוכנית החלוקה', הגה ברוצקוס תוכנית אב למערך עירוני לאומי בשטחי המדינה היהודית העתידית (ברוצקוס, 1938). עם קום המדינה, השתלב באגף התכנון תחת האדריכל אריה שרון, והטמיע באגף התכנון את רעיונותיו כבסיס לתוכנית האב לפיזור

איור 1: תכניתו של ברוצקוס לגדה המערבית (מקור: ברוצקוס א' ואוריון ח', "השיקולים המוקדמים לתכנון הפיסי של הגדה המערבית ורצועת עזה", יולי 1967, גנזך המדינה, גל - 11-2759; התרגום לאנגלית והסימונים בצבע נעשו על ידי המחברת)

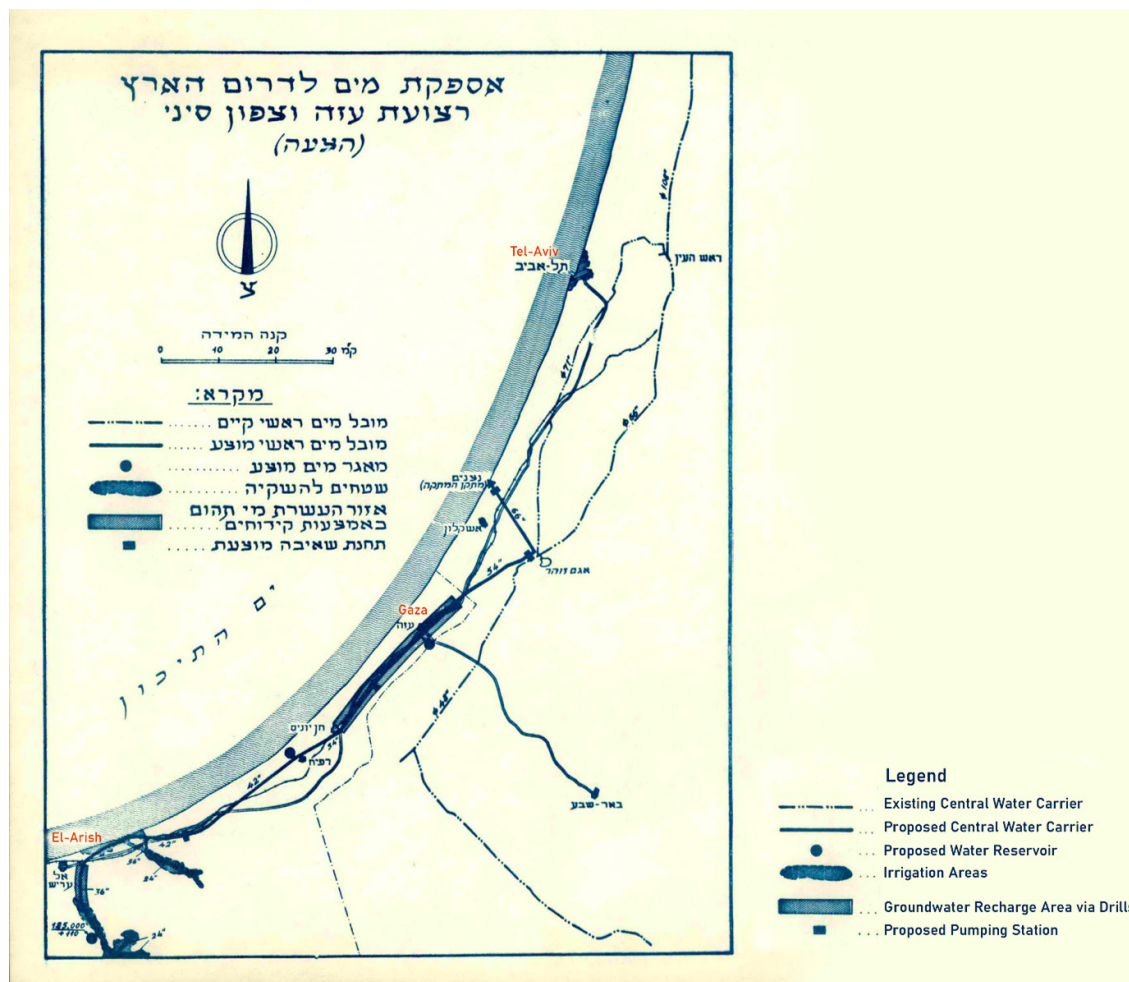
התיישבות, בשני אזורים שונים: בקעת הירדן, בה יוקמו 15 ישובים חדשים ואשר יזכו למים באמצעות הטיית מים מהירדן, ואזור אל עריש, שתקלוט את החלק הארי של הפליטים מהגדה והרצועה, כ-270,000 איש. מקור המים כאן יהיה באמצעות הארכה של המוביל הארצי והקמת מתקני התפלה חדשים באזור רפיח ואשקלון (איור 2). ההתיישבות באל עריש עוצבה במודל של חבל לכיש (עיירות שירותים ומערך חקלאי תומך). ויץ טען כי בשל המבנה המשפחתי-קהילתי האגררי של הפלסטינים, יהיה קל לשכנע אותם לעבור לאזור החקלאי החדש בלב המדבר ולהקים שם את ביתם מחדש (איור 3).

ברוח 'תכנית אלון' שהחלה להתקדם ובניגוד לתוכניתו של ברוצקוס, תכנן ויץ שני אזורי חיץ יהודיים: בבקעת הירדן יצר רצועת אורך של התיישבות חקלאית כפולה בגודלה מזו הערבית, ומבוססת על גידולים מתמחים לייצוא; ברצועת

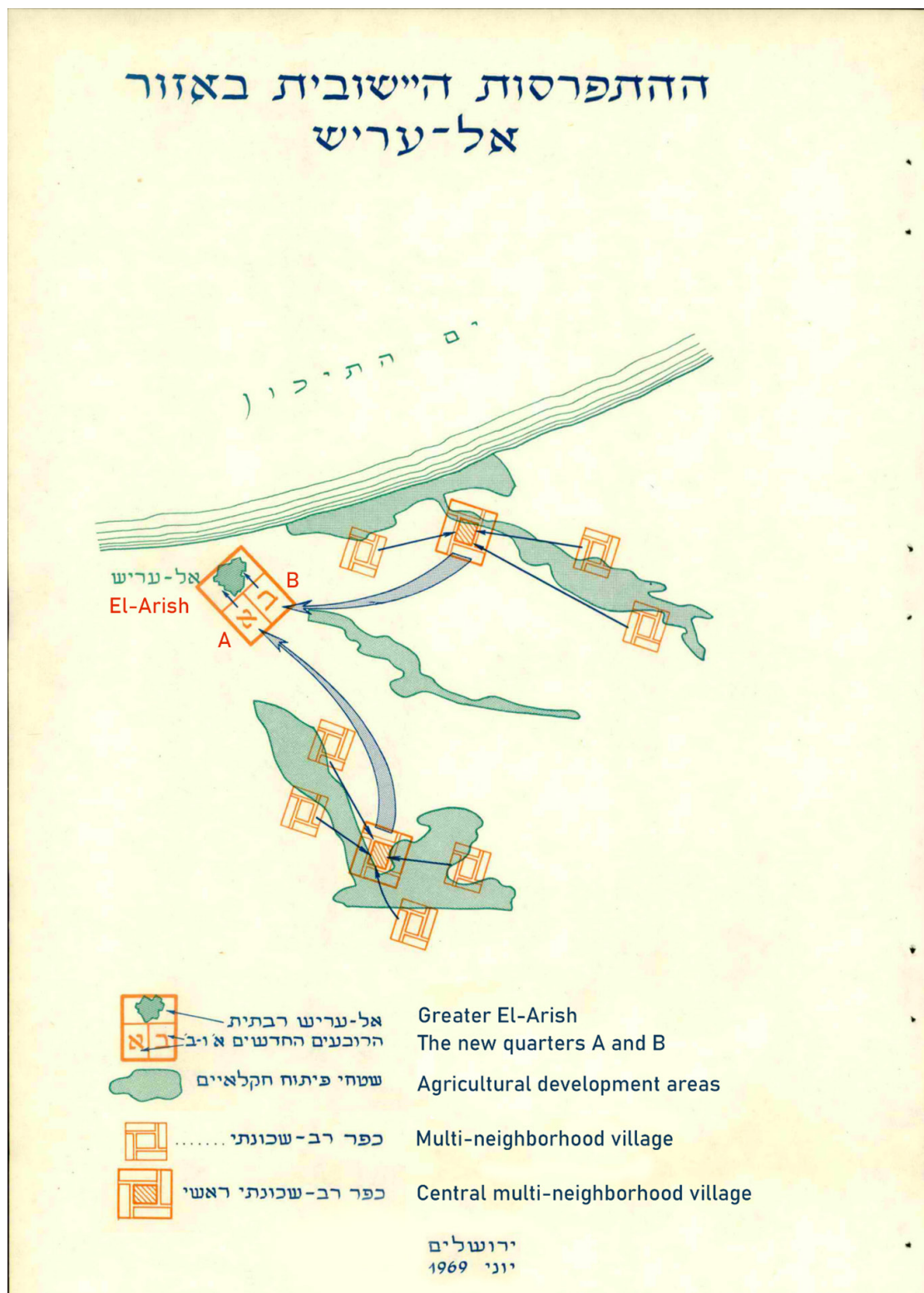
שתי רשויות: רשות הגנים הלאומיים ורשות שמורות הטבע. בהתעלם מהכיבוש הצבאי, ראה ברוצקוס את איחודה של פלסטין ההיסטורית תחת שליטה ישראלית כצעד ראשון אפשרי לעבר מעין "בנלוקס" (Benelux) מזרח-תיכוני. הוא ראה בעיני רוחו פדרציה כלכלית אזורית בין מדינות ערב לישראל, אותה תוביל ישראל. יריחו, שיועדה לשמש גשר בין מדינת ישראל למדינות ערב שממזרח לה, נועדה, על פי חזונו, להגדיל את אוכלוסייתה פי ארבעה. גם העיר עזה, על פי חזונו של ברוצקוס תעבור תיעוש ותחווה פריחה אשר תישען על נמל ימי כשער לישות החדשה. תהליכים אלה אמורים היו לדעתו של ברוצקוס להביא בסופו של דבר לפתרון משבר הפליטים ברצועה ובגדה המערבית כאחת.

רענן וייץ, בניגוד גמור לתפיסתו של ברוצקוס, ראה בהתיישבות חקלאית מסיבית את הפתרון לבעיית הפליטים. ההגשמה על פיו תהיה אמורה להתקיים בשני מוקדי

איור 2: הארכת המוביל הארצי, ויץ, 1969 [1967] (מקור: "תכנית לשוב 50,000 פליטים באזור אלעריש", יוני 1969, גנזך המדינה פ-4932/11; התרגום לאנגלית נעשה על ידי המחברת)

איור 3: ויץ, המערך האזורי באל עריש (מקור: שם; התרגום לאנגלית נעשה על ידי המחברת)

אורבאניים) אינה אלא שיקוף של השאלה 'מהי חברת בני האדם הטובה?' (שיסודותיה אנושיים מוסריים). די להזכר בשורשים האוטופיים של התכנון, מרעיון 'עיר הגנים' ועד ל'מכונת המגורים' המודרניסטית של לה קורבוזיה, כדי להבין כי מכאן נגזרים המעמד והלגיטימציה של המקצוע: מהאינטרס הציבורי שהוא מתיימר לגלם והפוטנציאל שלו לפעול למען הטוב הכללי. אולם כשהקשר בין תכלית התכנון ובין מעשה התכנון נפרם, בפרט במצבי קיצון של תכנון עבור פרויקט של נתינות, מתגלעות בהכרח נקודות כשל, סתירות פנימיות ועיוותים. נקודות כשל אלה מובלעות כבר בשלב הנחות המוצא, עוד בטרם שורטט הקו הראשון על המפה.

כאן בולטת תוכניתו של ברוצקוס מ-1967. ברוצקוס היה מתכנן דגול שהקדיש את חייו המקצועיים למפעל התיישבות חסר תקדים, מתוך הבנת הקשר המובנה שבין מקצוע התכנון לערכים אנושיים-אזרחיים, ומתוך מחויבות עמוקה לבינוי אומה והבטחת שגשוגם ורווחתם של אזרחיה. ואולם, הנחות היסוד בתוכניתו לגדה המערבית ורצועת עזה – המבוססות על נוכחות ישראלית ממושכת (עשור לפחות) והקמת 'אוטונומיה' פלסטינית אמורפית – מבטאות תפנית חדשה. הן אינן נייטרליות בשום אופן. אף שהן מוצגות כהנחות עבודה מקצועיות ונטולות פנים, בפועל הן נרתמות להגשמת האינטרסים של הכוח הצבאי השולט, במקום להמשיך וליצור את הזיקות שבין 'העיר הטובה' לבין 'חברת בני האדם הטובה' כפי שעשה כל חייו המקצועיים. בתור תרגיל אינטלקטואלי: האם סביר להניח שהנחות המוצא של מתכנן ערבי היו כוללות עשר שנות שליטה צבאית ישראלית ויותר (זמניות שנועדה להפוך לקבועה)? ואשר לויץ, האמנם אזורי חיץ יהודיים והעברת אוכלוסיה (לכאורה וולונטרית) בקלילות ללב המדבר היו מוצעים בצורה כל כך רציונלית, שבלתנית ויהירה, מעל לראשיהם של מאות אלפי האנשים אליהם מתייחסת התוכנית? נדמה כי נקודת העיוורון, אולי אף 'החטא הקדמון', של ברוצקוס וויץ, נעוצה ביומרה להשתמש בכלים ובשפה תכנונית פרוגרסיבית במהותה לטובת פרויקט של שליטה ונתינות; פרויקט בו בני האדם אינם התכלית ואינם ריבונים, אלא משתנים סבילים בשירות אינטרסים חיצוניים להם. ראוי לתת את הדעת לאופן בו תפיסה זו מרוקנת את מקצוע התכנון ממהותו, במיוחד על רקע התוכניות הנרקמות בימים אלה עבור הציבור הפלסטיני לרצועת עזה. אם הקשר בין התכנון לאדניו הנורמטיביים וההומאניים, יאבד ולא יוצף לדיון, אלא ימשיך 'להקבר' עמוק תחת סדרות של הנחות אויביקטיביות, מקצועיות ונטולות פניות לכאורה אפשר להניח בזהירות שגם המרהיבה והחדשנית שבתוכניות תהפוך לחוליה נוספת בהיסטוריה העגומה של כשלונות התכנון בגדה וברצועה.

עזה, תיכנן רצועת התיישבות קטנה יותר המנתקת את אל-עריש ועזה. באופן אירוני, באותן שנים ביסס עצמו ויץ כמומחה בינלאומי לפיתוח אזורי וייצא את רעיונות 'השיתוף האזורי' למדינות חדשות בעולם הקולוניאלי לשעבר, נדבך מרכזי בעיצוב הסדר העולמי החדש שלאחר המלחמה. פה במגרש הביתי שלו, באופן אירוני, ביקש לשמר הירארכיות אנושיות של מתיישבים וילידים, ולבסס שתי מערכות התיישבות מנותקות בכל היבטי החיים, אך כאלה שמתקיימות במרחב גיאוגרפי אחד. את נקודת הכשל הזו לא ראה ויץ (ואף לא ברוצקוס) שדימיין פדרציה כלכלית אזורית. עבור החברה הפלסטינית נתפסו ההצעות הללו כפדרציה דרך קנה-הרובה ותעדוף מוחלט של האינטרסים הכלכליים, הצבאיים והטריטוריאליים של ישראל.

דוקטרינת דה-פיתוח

כך או כך, שתי התכניות לא זכו לתשומת לב. שתיהן נקברו עמוק תחת גל 'האופוריה הלאומית' ועיצובה מחדש של ישראל כמעצמה אזורית. גם לחילופי הדורות נודעה השפעה. את דור הטכנוקרטים המודרניסטים הגלובליים, שהגיעו מאירופה ובנו את המדינה בטבלאות מדוקדקות וארשת חמורת סבר, החליפו הגנרלים ילידי הארץ, בראשם משה דיין הצבר המחוספס ונטול הגינונים. מאדריכלי דוקטרינת התלות הכלכלית שפיתחה ישראל כאמצעי שליטה בשטחים. במחקר מכונן מכה זאת שרה רוי כדוקטרינת "דה-פיתוח" (de-development), ומראה כיצד ישראל פיתחה מדיניות ייחודית שסיכלה באופן שיטתי כל נסיון לגיבוש עצמאות כלכלית, מוסדות או יזמות פלסטינית. מטרת מדיניות זו הייתה לבסס שליטה על האוכלוסיה דרך מנגנון מובנה של תלות תעסוקתית ותשתיתית במשק הישראלי (Roy, 1995). בראיה לאחור, ניתן לטעון שהיה זה נאיבי מצידו של ויץ להאמין שישראל תשקיע במגה-פרויקט כדוגמת הארכת המוביל הארצי דרומה שתהיה מיועדת להתיישבות ערבית. בשנים הבאות תעמיק ישראל את מפעל ההתנחלות ו'תוכנית אלון' תקרום עור וגידים מבלי שתקים ולו ישוב אחד או מפעל מים אחד לפליטים הפלסטינים. למתכננים ברוחם של ברוצקוס וויץ, שריד מעידן אחר, למרות ההבדלים הרעיוניים ביניהם, לא היה סיכוי כנגד הרוחות החדשות.

אזהרה לבאות

ועדיין התוכניות הגנוזות הללו עשויות להוות תמרור אזהרה ולשאת לקח היסטורי חשוב. בשיעורי ואולפני התכנון חוזרת השאלה שהפכה זה מכבר לקלישאה: 'עבור מי מתכננים?', או מיהו קהל היעד של ההתערבות התכנונית. לא בכדי שאלה זו חוזרת ונשנית, שכן היא נקשרת במפורש לרעיון של אזרחות מקצועית ולתפיסה כי התכנון הוא דיסציפלינה שנועדה במהותה לפעול לשיפור המצב האנושי. במובן זה, השאלה 'מהי העיר הטובה?' (שיסודותיה לכאורה פיסיים-

הערות

1. טקסט זה מבוסס על מחקר משותף עם ד"ר עמרי שפר רביב שפורסם ב- Shafer Raviv, O., & Wilkof, S. (2025). 'Unfinished business': the unrealized development path of Israeli occupation, the Palestinian refugee issue, and 1948 nation-building. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 1-21. <https://doi-org.ezlibrary.technion.ac.il/10.1080/13530194.2025.2496209> המחברת מודה לבר וינברג על הסיוע הטכני.

מקורות

- ברוצקוס, א'. (1938). האפשרויות והתפקידים של התכנון הארצי. הבניין, 3, 31-36.
- ברוצקוס, א' ואוריון, ח'. (1967). השיקולים המוקדמים לתכנון הפיסי של הגדה המערבית ורצועת עזה. גנזך המדינה, גל-2759/11.
- גזית, ש. (2017). חמישים שנות ממשל צבאי בשטחים. בתוך ק' מיכאל, ג' סיבוני וע' קורץ (עורכים), *שישה ימים וחמישים שנה, 85-93*. תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- וויץ, ר'. (1967). הצעה לתוכנית לשוב ופיתוח השטחים המוחזקים (אמדן ראשוני). גנזך המדינה, פ-4124/6.
- Alexander, E. R. (2010). Planning, policy and the public interest: Planning regimes and planners' ethics and practices. *International Planning Studies*, 15(2), 143-162.
- Bimkom—Planners for Planning Rights. (2008). *The Prohibited Zone: Israeli Planning Policy in Palestinian Villages in Zone C*.
- Mazza, L. (2016). *Planning and Citizenship*. New York: Routledge.
- Roy, S. (2016 [1995]). *The Gaza Strip: The Political Economy of De-Development*. Washington, DC: Institute for Palestine Studies.
- Wilkof, S. (2022). The Sharon Plan reconsidered: How Eliezer Brutzkus' pre-1948 separatism shaped Israel's New Towns. *Planning Perspectives*, 38(2), 281-304.

שירה וילקוף היא היסטוריונית של התכנון, העירוניות והסביבה, בעלת תואר דוקטור מאוניברסיטת ברקלי, קליפורניה ומלמדת במחלקה לאדריכלות נוף בפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים בטכניון. מחקריה עוסקים בזיקות שבין הבנייה ידע וקהילה מקצועיים לבין עיצוב המרחב והנוף. בין היתר, חוקרת וילקוף את ההיסטוריה 'הארוכה' של שדה התכנון בישראל, במטרה לשפוך אור על קהילת מומחים מכריעה בהבניית המרחב המקומי. shirawi@technion.ac.il